

РЕЦЕНЗІЇ, ПОВІДОМЛЕННЯ

УДК 069.51:903

Д.В. КЕПІН

Нове видання з пам'яткознавства

[рец. на: *Кулемзин А.М.* Охрана памятников в России (теория, история, методика) : учебник для высших учебных заведений. – Кемерово : КемГУ, 2013. – 287 с.]

Теорія пам'яткознавства як науки у країнах Європи, у т.ч. і в Російській Федерації, почала формуватися з 1980-х років. Тоді ж започатковано підготовку майбутніх фахівців у цій галузі у вищих навчальних закладах.

Однією з перших таких кафедр у Росії стала кафедра археології історичного факультету Кемеровського державного університету, де за ініціативи археолога, музеєзнавця, пам'яткознавця, доктора культурології, професора А.М. Кулемзіна у 1984 р. була відкрита спеціалізація «Музеєзнавство та охорона пам'яток», а з 2000 до 2012 р. він очолював кафедру історії, музеєзнавства та краєзнавства (з 2007 р. має назву «Кафедра музейної справи») у Федеральній державній бюджетній установі «Кемеровський державний університет культури та мистецтв» з аналогічною спеціалізацією. Кафедра стала провідною у сибірському регіоні з підготовки кадрів з наукової спеціальності «24.00.03 – Музеєзнавство, консервація та реставрація історико-культурних об'єктів».

Рецензований підручник є своєрідним підсумком багаторічної педагогічної діяльності Анатолія Михайловича. Саме йому належать перші видання спецкурсів з пам'яткознавства [1].

З огляду на те, що наукова та практична діяльність А.М. Кулемзіна у сфері охорони пам'яток майже не відома українським дослідникам, наведемо деякі факти з його біографії. Учень академіка

О.П. Окладнікова у 1973 р. успішно захистив кандидатську дисертацію з археології [2].

У 1972–1979 роках працював старшим викладачем, потім доцентом кафедри історії Кемеровського державного інституту культури, а також був деканом культурно-просвітнього факультету. Одночасно створив і до 1995 р. очолював науковий колектив з підготовки матеріалів до Обласного зводу пам'яток історії та культури. З 1979 до 1999 р. був доцентом кафедри археології Кемеровського державного університету, а у 1999 р. – доцентом кафедри управління економіки соціально-культурної сфери Кемеровської державної академії культури та мистецтв. За його ініціативи у 1998 р. створено обласну громадську організацію «Меморіал», яку він нині й очолює. В 1996–2001 роках працював завідуючим відділом охорони пам'яток обласного Департаменту культури, а в 2003 р. розпорядженням губернатора призначений директором Державного управління пам'яток «Губернська служба охорони історико-культурної спадщини».

Дослідження вченого у галузі пам'яткознавства були оформлені у вигляді монографії, яку він захистив 2001 р. як докторську дисертацію [3].

Досліднику належить наукова концепція створення Шестаковського історико-природного музею-заповідника у Чебулинському районі Кемеровської обл. з проведенням музеєфікації трьох палеонтологічних місцезнаходжень скам'янілих решток динозаврів мезозойської ери, періоду Ранньої крейди (130–110 млн. років тому) й археологічних пам'яток пізнього палеоліту і раннього залізного віку, відкритих і досліджених ним упродовж 1960–1980-х років. З травня 2015 р. під керівництвом ученого розпочато роботи з підготовки об'єктів до музейного показу [4].

Вперше у навчальному виданні спеціальний розділ розкриває специфіку пам'яткознавства (с. 5–51). Вчений розглядає пам'яткознавство як спеціальну науку зі своїм об'єктом та предметом дослідження. Вона займається комплексом проблем, пов'язаних із вивченням, збереженням та використанням нерухомих пам'яток історико-культурної спадщини. Пам'ятка є історико-культурним феноменом. Важливе місце А.М. Кулемзін відводить збереженню пам'яток у природному історико-культурному середовищі, тобто *in situ*, що в деяких випадках передбачає їх музеєфікацію. Автор поділяє пам'ятки історії та культури на дві великі групи: пам'ятки-першоджерела та пам'ятки-символи.

Визначено чотири властивості пам'яток: сенсорного сприймання, збереження та передачі інформації, а також емоційного впливу (с. 37–38). Вчений докладно розглядає методологічні підходи до класифікації пам'яток (с. 44–47). Зазначимо, що А.М. Кулемзін не виокремлює як окремий вид пам'ятки науки і техніки. Такі пам'ятки дослідник розглядає у категорії пам'яток історії.

Останніми роками в українському пам'яткознавстві запропоновано розглядати пам'ятки науки і техніки як самостійний вид історико-культурної спадщини [5]. Таке розуміння було закріплено і в Законі України «Про охорону культурної спадщини» (розд. I, ст. 2 у редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004) [6].

При аналізі праць російських дослідників у автора є деякі упущення. Так, у 1980-х роках, коли з'явились роботи П.В. Боярського, теорію пам'яткознавства також стала розглядати філософ І.К. Кучмаєва [7]. Серед учених, які займаються питаннями теорії пам'яткознавства у контексті музеєфікації археологічної спадщини, значний внесок зробила уфимський археолог і музеєзнавець, доктор історичних наук, професор І.М. Мінесва (Башкирський державний університет) [8].

Другий розділ рецензованої книги, власне, присвячений історії охорони пам'яток (с. 52–225). Він побудований на значному фактичному матеріалі, що дає цілісну картину пам'яткоохоронної справи в Росії від її зародження до сучасності. Автором запропонована власна періодизація розвитку охорони пам'яток, яка включає чотири періоди, що охоплюють час родового ладу – 1917 р. (с. 59). Окремо А.М. Кулемзіним виділено три періоди в історії охорони пам'яток у РРФСР (с. 114). Цим періодам дані переконливі характеристики.

Разом із тим, у цьому розділі не аналізується діяльність В.Н. Татіщева у збереженні палеонтологічних пам'яток [9]. Можливо, це пов'язано з тим, що книга А.М. Кулемзіна орієнтована на підготовку майбутніх фахівців для пам'яткоохоронних організацій та музеїв гуманітарного профілю. Також автором у книзі не показана роль К.Р. Дашкової на посаді президента Російської академії наук (1783–1794 роки) у справі охорони історико-культурної спадщини [10].

Важливою складовою є третій розділ підручника, який розглядає методологічні підходи до збереження та використання пам'яток (с. 226–284). Автором виділено 6 методів відновлення та збереження пам'яток: попередження, збереження, зміцнення (безпосередня консервація), реставрація, імітація (копіювання), реконструкція (с. 230–232). Виділено і три зони охорони пам'яток: власне охоронну, зону регулювання забудови та господарську зону, а також дана характеристика заповідним територіям (с. 248–252). Докладно зупиняється на проблемах музеєфікації пам'яток. Виділено 4 способи демонстрації пам'яток *in situ* та 5 способів збереження, музеєфікації та використання пам'яток у природному ландшафті (с. 254–255).

Тут у вченого є деякі розбіжності. Так, на с. 256 вказано, що консервація та музеєфікація пізньопалеолітичного поселення Костьонки 11 (Аносовка 2) (Воронезька обл.) відноситься до 1970 р., а на с. 274 наведено дані, що на базі цієї пам'ятки у 1967 р. створено археологічний музей-заповідник.

Щодо останнього, то докладно дане питання вивчено співробітником цього музею-заповідника, кандидатом історичних наук І.В. Котляровою. Згідно з її дослідженнями, консерваційні роботи розпочалися ще в 1960 р. керівником Костьонківської палеолітичної експедиції, доктором історичних наук, професором О.М. Рогачовим. Остаточо заповідник оформлений у 1991 р., коли Воронезька обласна рада народних депутатів прийняла 1 липня 1991 р. постанову № 354 «Про створення Державного археологічного музею-заповідника «Костьонки». Також щодо заповідника «Дивногор'є» у цій області вказана дата його заснування 1988 р. (с. 275). Воронезька обласна рада народних депутатів прийняла таку постанову 9 липня 1991 р. № 346. На території заповідника 2 липня 2007 р. відкрито археологічний парк «Від кочівництва до міст» [11].

Автор підручника поняття «музей просто неба» вважає тотожним «середовищному музею» та «скансен-музею» (с. 257). Проте відзначає, що скансен-музей – це архітектурно-етнографічний музей просто неба. Різновидом музею просто неба є екомузей, який не тотожний «скансену» (с. 259).

Також докладно розглянута класифікація унікальних історичних територій. Показана роль Російського НДІ культурної та природної спадщини ім. Д.С. Ліхачова у розробці програм збереження таких територій (с. 268–278).

Органічним необхідним доповненням є підібраний ученим список рекомендованої літератури не тільки до кожного розділу, але й до деяких глав і параграфів розділу II підручника.

Таким чином, видання роботи одного з провідних пам'яткознавців А.М. Кулемзіна є важливою подією у пам'яткоохоронній думці Росії, може слугувати не тільки цінним посібником при підготовці відповідних фахівців, але й бути використаним у повсякденній роботі співробітниками пам'яткоохоронних і музейних закладів країни. Книга становить значний інтерес і для українських фахівців, може бути рекомендована до використання у педагогічному процесі при викладанні спецкурсів з пам'яткознавства та музеєзнавства у вищих навчальних закладах України.

Джерела та література

1. Кулемзин А.М. История охраны памятников в РСФСР : учеб. пособ. / А.М. Кулемзин. – Красноярск, 1992. – 106 с.; Він же. Методика сохранения и использования памятников истории и культуры : учебное пособие для вузов / А. М. Кулемзин. – Кемерово : ИПИ «Кузбасс» ООО «Скиф», 2009. – 244 с.; Він же. Охрана памятников в России : курс лекций по специальности 070503 «музейное дело и охрана памятников» / А.М. Кулемзин. – Томск : Пеленг, 1999. – 158 с.

2. Кулемзин А.М. История вооружения и военного дела племен тагарской культуры / А.М. Кулемзин : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 06.00.07 / Новосибирский государственный ун-т. – Новосибирск, 1973. – 28 с.
3. Кулемзин А.М. Охрана памятников в России как историко-культурное явление / А.М. Кулемзин : автореф. дис. ... д-ра культурологии : 24.00.03 / Кемеровский гос. ун-т культуры и искусств. – Кемерово, 2001. – 35 с.; Він же. Охрана памятников в России как историко-культурное явление / А.М. Кулемзин : дис. ... докт. культурологии : 24.00.03. – Томск : Томский гос. ун-т, 2001. – 403 с.; Він же. Охрана памятников в России как историко-культурное явление : монография / А.М. Кулемзин. – Кемерово : КемОблиУУ, 2001. – 328 с.
4. Кулемзин А.М. Обоснование создания областного бюджетного учреждения культуры «Шестаковский историко-природный музей-заповедник» в Чебулинском районе. / А.М. Кулемзин. – Кемерово, 2015. – 21 с.; Він же. Проект музеефикации Шестаковского комплекса объектов историко-культурного и природного наследия / А.М. Кулемзин // Музееведение и историко-культурное наследие : сб. ст. – Кемерово : КемГУКИ, 2006. – Вып. 1. – С. 206 – 231; Він же. Шестаковский историко-природный музей-заповедник: концепция создания и развития / А.М. Кулемзин // Музей-заповедник «Томская писаница». Природа : сб. ст. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 1998. – Вып. 1. – С. 37 – 45; Прилож. № 1. Территория и природно-климатические условия. – 25 с.; Прилож. № 2. Чумайский комплекс. – 100 с.; Прилож. № 3. Шестаковский комплекс. – 100 с. // Приватний архів автора.
5. Гриффен Л.А. Памятникотехники; 2-е изд., исправ. / Гриффен Л.А., Константинов В.А., Титова Е.Н.; Центр памятниковедения НАН Украины и УООПИК. – К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2011. – 140 с.; Гриффен Л.А. Теоретические основания памятниковедения / науч. ред. Титова Е.Н.; Центр памятниковедения НАН Украины и УООПИК. – К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2012. – 84 [2] с.
6. Охорона культурної спадщини. Нормативна база : зб. док. ; 3-тє вид., доп., пер. / авт.-упор.: Пархоменко М.Т., Титова О.М., Рудика Н.М., Левада М.Є. ; Укр. т-во охор. пам'яток історії та культури ; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. – К., 2010. – С. 163.
7. Кучмаева И.К. Культурное наследие : современные проблемы / И.К. Кучмаева. – М. : Наука, 1987. – 176 с.
8. Минеева И.М. Археологические исследования в музеях Башкортостана : опыт истории и проблемы современности / И.М. Минеева. – Уфа : Гилем, 2004. – 204 с.; *Вона ж.* Археологическое наследие Южного Урала как уникальный компонент современного социокультурного пространства / И.М. Минеева // Вестник Челябинского государственного университета. Научный журнал. История. Вып. 24, № 15. – 2008. – С. 5–9; *Вона ж.* Музейная археология в Башкортостане / И.М. Минеева. – Saarbrücken, 2012. – 100 с.; *Вона ж.* Проблема сохранения археологического наследия Южного Урала в контексте его социокультурного использования / И.М. Минеева // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – № 3 (11). – С. 136–142.
9. Иванов А.Н. В.Н. Татищев – первый исследователь мамонта в России / А.Н. Иванов // Труды Зоологического института АН СССР. Т. 73. Мамонтовая фауна и среда ее обитания в антропогене СССР (Сборник статей). – Л. : Наука, 1977. – С. 77–81; Пидопличко И.Г. К истории изучения мамонта и начала отечественной палеонтологии / И.Г. Пидопличко // Природная обстановка и фауны прошлого. Вып. 8. – К. : Наукова думка, 1974. – С. 3–10.
10. Дашкова Е.Р. Литературные сочинения / Е.Р. Дашкова / сост., вступ. ст. и прим. Г.Н. Моисеевой. – М. : Правда, 1990. – 368 с.; Лозинская Л.Я. Во главе двух академий / Л.Я. Лозинская. – М. : Наука, 1978. – 144 с.
11. Котлярова И.В. 20 лет музеев-заповедников «Дивногорье» и «Костенки»: общее и особенное / Котлярова И.В., Лылова М.И. // Дивногорский сборник : Труды музея-заповедника «Дивногорье». Вып. 3 / под ред. А.З. Винникова, М.И. Лыловой ; Природный, архитектурно-археологический музей-заповедник «Дивногорье». – Воронеж : Издательско-полиграфический центр «Научная книга», 2012. – С. 15–25; Котлярова И.В. История создания музея в Костенках (60-е гг. XX века) / Котлярова И.В. // Верхнедонской археологический сборник. Выпуск 6.

Материалы межрегиональной научной конференции «Археология восточноевропейской лесостепи: поиски, находки, проблемы», посвященной 125-летию первых археологических раскопок под эгидой Императорской Археологической комиссии в Липецком крае (бывшем Задонском уезде Воронежской губернии), прошедшей в г. Липецке 20–22 декабря 2013 года [отв. ред. А.Н. Бессуднов]. – Липецк : РИЦ ФГБОУ ВПО «ЛГПУ», 2014. – С. 643–650.

Надійшло до редакції: 24.07.2015 р.

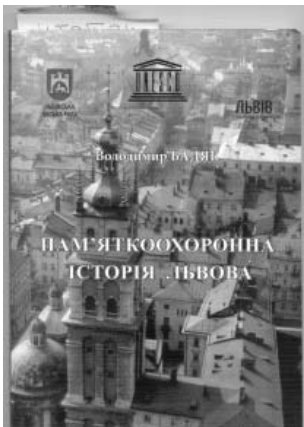
УДК 719(477)

О.М. ТИТОВА

Місто, де перегукуються віки

[рец. на: *Бадяк В.П.* Пам'яткоохоронна історія Львова. – Львів : ЛНАМ, 2014. – 160 с. ; іл.]

Львів, який уперше згадано у літописі в 1256 р., ніколи не був обділений увагою допитливих. Місто «лежить у такому місці, наче це альтана серед раю. Дуже гарні околиці. Як тільки трохи перейти через поріг, натрапиш на стільки дивовижних речей, що деінде треба було б подорожувати сотню миль, щоб таке побачити». Так писав німецький купець Мартин Груневег, який мешкав у Львові від 1582 р. Не поскупився на компліменти Краківській і Галицькій брамам, Передмістю львівський аптекар і громадський діяч Іван Альпнех (Альпнек) на початку XVII ст. Приємні враження справило місто на турецького мандрівника Евлію Челебі в 70-х роках XVII ст. Гравюра Ф. Гогенберга з панорамним зображенням Львова, за рисунком А. Пассаротті, стала, фактично, хрестоматійною у всіх ілюстрованих працях про місто.

Від тих середньовічних часів багато змінилося в історії княжої столиці, її забудові, але не змінилося ставлення до неї істинних знавців вишуканого. «Львів, – зазначав художник, засновник радянської реставраційної школи І. Грабар, – одне з найкрасивіших міст Європи, воно не подібне до жодного міста світу. Архітектурні пам'ятки Львова, їх своєрідна краса – виняткова не лише в нашому, але й у світовому мистецтві». Любов до Львова як міста нашої слави, нашої історії, міста, де перегукуються віки, висловлював письменник О. Гончар, авторитетний голос якого на захист «Собору» в тоталітарний час викликав у компартійних ортодоксів збурення; в незалежній Україні його іменем названо Всеукраїнський фонд відродження видатних історично-архітектурних пам'яток.